

לחיי אינטליגנציה, ובורגנות ולא לעבודת אדמה וסלילת כבישים בארץ מדברית. גם המורים היו מעוניינים להפיץ דעת ולא להפנות את לב החניכים וזמנם לפעילות חברתית. (2)

תנאי הקיום בקלוסובה היו קשים ביותר – החברים ישנו באורווה, קיבלו מעט מזון בהקפה מבעל חנות המכולת שהכירים, ולעתים רעבו ללחם. אולם הם החליטו להצליח ועמדו בכך. כשהגיעו חברים נוספים, היו מקיימים בשעות הערב אספות חברים בכל בעיה שהתגלתה, ומטביעים את הרעב, הגעגועים והכמיהה לעלייה בשירים וריקודים.

שימעה של הכשרת קלוסובה התפשט בוהלין והחלו לנהור אליה צעירים מרחבי פולין, ולהרגיל עצמם לחיי שיתוף בעבודה קשה במטרה לקבל אישורי עלייה. תוך כך עלו ארצה הראשונים, ביניהם דודי שמריהו קולודני, שעלה כבר ב-1925, ועבד בסיתות ובנייה באוניברסיטה העברית בירושלים על הר הצופים, שאבן הפינה לה הונחה באותה שנה. תחילה היתה קלוסובה הכשרה עונתית: החברים עבדו חודשים אחדים באביב ובקיץ, התרגלו לחיי קומונה ולעבודה גופנית קשה ועלו לארץ-ישראל.

בסוף הקיץ 1926 הפסיקה ממשלת המנדט לתת אישורי העלייה וחברי ההכשרה בקלוסובה לא הורשו לעלות לארץ. החשש של מנהיגי התנועה היה שאם החברים יחזרו לבתיהם – הם ייגררו שוב לפרנסות היהודים הדלות, ולא יתמסרו להגשמה ציונית. בני מרשק ססיים אז סמינר של "החלוץ" בוורשה, נשלח לקלוסובה להרים את המורל, ובהשפעתו הפכה ההכשרה למקום של קבע, וחברים שאושרו לעבוד שם התחייבו לא לחזור לבתיהם עד שיתקבלו מחדש אישורי עלייה.

השוני בין הכשרה הזמנית לקבועה היה מהותי וגורלי. בקיבוצי הכשרה אחרים עבדו בעיקר בעבודות עונתיות בחקלאות, וחזרו לבית ההורים בחורף. בקלוסובה מ-1926 נותק כמעט הקשר עם הבית והצעירים קבעו שם את אורחות חייהם ללא נסיון וללא התחשבות בדעת המבוגרים הוריהם.

בהדרגה נתקבלו בקלוסובה החלטות אכזריות ומהפכניות נוספות, ולא בכדי הפכה סיסמת המקום להיות "אכזרית במעשיותה ונפלאה במהותה". החברים התחייבו ונשבעו שקלוסובה היא ביתם, ולא יחזרו בשום תואנה לבית הוריהם. גם חיי האהבה פרחו שם בלהט הצעירים ומרד הנעורים שבעיירות הגלותיות הודחק ונבלם, הוגשם בקלוסובה בכל הלהט. "האכזריות היתה לא בתנאי החיים, אלא בזה שאין דרך חזרה, שאין מנוס, שאין מפלט, שאין לסגת לתנאי חיים אחרים, לאבא ואמא. אין ההכשרה אך אידיאל פוליטי. אותה יש להשיג בחיי יומיום, בקביעות ההכשרה", כתב יצחק טבנקין בספר "החלוץ", ותיאר שקלוסובה היתה אכזרית ביחסה הקנאי לכל ערכי העבודה, השותפות והאחריות ההדדית.

רבים מבני המשפחות המבוססות בקובל, ואף בני משפחות חסידיות ולא רק פשוטי עם, נסחפו להצטרף להכשרה המהפכנית, וברחו לשם, לאוירה המהפכנית, לריקודים הנלהבים, לגילוי עצמי של כוחות אישיותם. התנהגותם גרמה צער וכאב לבני המשפחות, והם הגיעו להחזירם הביתה, אך ללא הועיל. חלק מהמשפחות אף ישבו שבעה וקרעו קריעה על הבן או הבת שנמלטו ל"קיבוץ ההכשרה על שם יוסף טרומפלדור" בקלוסובה. (3)

אחד מאלה שברחו לקלוסובה מהגימנסיה בקובל היה צעיר אחיה של אמי, ברל (דב) פיש. למרות היותו בן הזקונים של המשפחה, לא היה מפונק. הוא היה ברוך כשרונות, קלט היטב את השפה העברית והתבטא בה, אך לא אהב ביותר ללמוד והעדיף להשתתף בפעילות חברתית וציונית. הוא היה מרדן, בעל כישורים חברתיים ומשך בהתנהגותו אחרים. זה בלט כבר בהיותו בכתה ט' או י' בגימנסיה "תרבות". בל'ג בעומר אותה שנה החליטו הוא וחבריו לציין בחגיגות את חג, 'סחבו' את דגל בית הספר וארגנו תהלוכה לכיוון היער שבקצה העיר. הם צעדו בצורה מאורגנת לאורך הרחוב הראשי, רחוב לוצקה, כשהם נושאים את הדגל הכחול לבן. המשטרה הגישה תלונה לבית הספר ואיימה לסגור אותו. מחנך הכתה, מר רוטמן, ניגש לשוחח עם התלמידים וביקש לדעת מי ארגן את התהלוכה הזו. אף אחד לא קם. הוא שאל שוב, ואז קם ברל פיש ואמר:

"בצור ימים אחדים, ב-3 מאי יחול החג האלאומי הפולני, ואז כמו פחדנים תארגנו את כל תלמידי הגימנסיה והתלמידים יצאו עם הפולנים האנטישמיים ביום חגם, ואילו אכשיו. כשאנחנו החלטנו לצייין את ל'ג בעומר, אתם, מורי בית הספר הצערי – מצדיקים את המשטרה ומאשימים אותנו. האם זו הדרך לחג האלאומיות צעירית?"

דממה נפלה בכיתה שלאחר שסיים דבריו, ואף פניו של המחנך שיקפו את התרגשותו, והוא הודיע לתלמידים שישוחררו מעונש בתנאי שברל יחזור על דבריו בפני המנהל. אז יצא וקרא לו, וכאשר מר פרנקפורטר נכנס, סירב ברל לחזור על דבריו.

בתקופת לימודיו בגימנסיה "תרבות" התגורר בבית אחיו לייב פיש, איש עסקים ואיש ציבור, יבואן וסוחר. לייב היה בעל חנות סיטונאית גדולה בפינת הרחובות וורשבסקה ולוצקה, עסקן ציבורי ומיוזמי הקמת הבנין החדש של גימנסיה "תרבות", ממנהלי "לינת צדק" וממקימי בית החולים היהודי בקובל. חוץ מברל התגוררו בקובל עוד שלושה מאחיו הבוגרים: אהרן פיש ואשתו הינדה, אחותו פעסל ובעלה שמאי לרנר, ואמי מלכה שלמדה בגימנסיה "קלרה ארליך".

יום אחד, לאחר חופשה בבית הוריו בהורודץ, לא חזר ברל מהגימנסיה לבית אחיו לייב. היה זה באחד השבועות הראשונים ללימודים, כנראה שנת תרפ"ח (1928), או לאחר חופשת הפסח. לייב טילפן לגימנסיה "תרבות" (היה לו אחד ממכשירי הטלפון הראשונים בקובל, מס 32), ונאמר לו שהנער לא הגיע בכלל ללמוד. לייב נסע מייד להורודץ. מתחת למיטתו של ברל בבית הוריו שמר הנער מזוודה ובה קטעי עיתונים מהארץ ופרסומים של "החלוץ", וכן בגדי טיול וחומרים של התנועה. לאחר שלייב הגיע, בני המשפחה ניגשו למיטה ובדקו מתחתיה – והנה המזוודה נעלמה, וברור היה להם שברל ברח לקלוסובה, עליה דיבר הרבה בבית תוך כדי הדגשת רצונו לעלות לארץ-ישראל. כשחשדו בני המשפחה שברל ברח לקלוסובה, החליט לייב לנסוע לשם ולהחזירו ללימודים.

בבואו אמנם מצא את אחיו, וניסה לשכנעו שעליו לסיים את לימודי התיכון, ויוכל להגיע לקלוסובה גם לאחר מכן. לשווא. דבריו נפלו על אוזניים לא ערלות, אך הנער בעל העיניים הערות והבטחון העצמי, שהחלום הגדול ביותר שלו היה לחיות בארץ-ישראל, לא היה מוכן לקבל כל תוכנית אחרת. לייב שהיה מבוגר ממנו בשנים רבות וחש אחריות של אב כלפיו – המשיך לדבר אל ליבו, אך ללא תוצאות. למרות זאת קיווה שכשהנער ירגיש את התנאים הקשים בקלוסובה, יתפקח ויחזור ללימודים. אך לא כך היה. עבר שבוע, עברו שבועיים והנער התרגל לעבודה המפרכת, ואף שימש ראש קבוצה שהיה אחראי מדי בוקר על צאתה לעבודה.

לאחר כחודש נשלחה לקלוסובה אמי מלכה, שהיתה מבוגרת מברל בשלוש שנים ועמדה לסיים את לימודיה בגימנסיה "קלרה ארליך" בעיר. גם אמי השחיתה דבריה לריק, וברל הודיע לה שההכשרה היא ביתו, ואם יעזוב, יעזבו גם אחרים וזה מעיד על חוסר אחריות.

התנאים בקלוסובה היו קשים ביותר, והחמירו בחורף כששלג כיסה את את פני השטח. האוכל היה במשורה, והיו ימים שאזל גם הלחם. בתחילת החורף קנו תפוחי אדמה לכל חודשי החורף, אך תפוחי האדמה קפאו ונרקבו והחברים נאלצו כך לאוכלם.

לא היו מקומות לינה, והצעירים ישנו על דרגשי לינה בני שתיים ושלוש קומות, ללא מקום קבוע ובצפיפות גדולה של שניים ואפילו שלושה על דרגש אחד. הביטוי "מאך א קאנט" – או "שכב על הצד" היה קבוע. מי שהלך לישון ראשון, תפס את המקום שבחר בו, ומי שקם ראשון תפס את הבגדים שהיו באולם, ואף את נעלי הלבד הקרועות למחצה והעטופות חלקי צמיגים. (4)

גרועים ביותר היו תנאי ההיגיינה והתברואה, החברים הדביקו אלה את אלה במחלות שונות ורופא העיירה סרני נתן לכל החולים תרופה מאותו סוג, שלא הועילה לרובם. היה קיים איסור על חבר לצאת להתרפא בביתו. כששמע מרשק כי חברים תובעים שהחולים יטופלו בבית – כעס וטען שזו גחמה של מפונקים. שאלת החולים היתה מטרידה מאוד. היו שהכריזו שהם חולים ולא רצו לצאת לעבודה. היו גם כאלה שלא עבדו ימים רבים, בתירוצים כאלה ואחרים. היו על כך ויכוחים מרים בהכשרה והיו שטענו שזו העמדת פנים ושהאחריות ההדדית הולכת ופוחתת. מדי ערב נערכו אספות בנושאים הבעייתיים של מוטיבציה, מוסריות ואחריות הדדית. האסיפות היו סגורות בפני אורחים ומבקרים ורק חניכי ההכשרה הורשו להשתתף בהן. רוב ההחלטות היו מחמירות, כצפוי מגילם והתלהבותם הקיצונית של הצעירים שאסרו על עצמם להתייעץ עם מבוגרים או עם הוריהם ושלא היה להם ממי לקחת דוגמא,

בשל הראשוניות של אופי ההכשרה. הם אף יצרו המנון ברוח זו, שנפתח במלים "מי לנו, מה לנו, אין לנו כלום פה, סוערנו מבית מכל היקר".

לא רק טבנקין, גם מנהיגים אחרים של התנועות הציוניות וראשי תנועת "החלוץ", באו מהארץ לקלוסובה לבדוק הכהגשמתה ולהתרשם מאורחותיה. חלקם הגיעו בעילום שם כמו למשל ברל כצנלסון שבא כאורח חדש, ישב בקצה האולם בזמן האספה וגורש כי לא הכירוהו, וראו בו אורח זר. "מעירים לי שיש פה איש זר ואין אנו יכולים להסכים לנוכחותם של אנשים זרים באסיפותינו, (אמר יו"ר האסיפה), ומיד קם ברל ויצא מן האולם" (5) כשהתברר להם שהאורח הוא ברל כצנלסון, יצאו לחפשו ולהחזירו, אך הוא כבר נעלם. באחד מימי החורף חלה ברל פיש בן ה-17. חומו עלה מאוד, אך ביקשוהו לצאת למחצבה כדי שחברי קבוצתו יעבדו. ייתכן שבני מרשק דיבר אל ליבו, יתכן שמישהו אחר, והנער שבקושי יכול היה לעמוד על רגליו, לבש מה שלבש והוביל את קבוצתו לשטח. בחוזרו עלה מאוד חומו, וחש כאבי ראש נוראים. כנהוג לא אושרה הבאתו לבית הוריו והוא נשלח לטיפול אצל הרופא בסרני, אך הלה לא איבחן את מחלתו. לאחר ימים אחדים, החל רועד כולו, ונמצא במצב של תנומה וחוסר הכרה הרבה השעות, ורק אז נשלח עם אחד החברים לבית הוריו בהורודץ. לייב מיהר לקחתו לבית חולים בקובל, ושם אובחנה דלקת קרום המוח. לייב לקח את אחיו הצעיר לבית החולים המודרני והגדול בלבוב. שם טיפלו בו כחודש, כשבני המשפחה יושבים ליד מיטתו. מצבו הוטב בהרבה, אך ידו השמאלית נשארה רועדת.

בשובו לבית הוריו, הפעיל את כל יכולתו לבקש אישור עליה בקוותו כי מאחר שנפגע תוך כדי עבודה בהכשרה יקבל אישור נכסף זה. הוא הרגיש כי אם לא יוכל לעלות לארץ אין לעם לחייו. הוא נענה בשלילה. ברל פיש החל לנסוע למשרד "החלוץ" בקובל, לאחר מכן למשרד הסוכנות בוורשה, ונדחה בלך ושוב ולבסוף קיבל תשובה שלילית. נציגי המימסד התנערו ממנו. בהיותו עקשן וצמוד למטרה, ומאחר שיכול היה לעבוד בעבודות קלות, המשיך להתעקש, עד אשר באחר מביקוריו במשרד בוורשה, גירש אותו מהמשרד בגסות י. (השם שמור במערכת) ודחפו אל מעבר לדלת. ברל שעוד לא היה בן עשרים חזר מדוכא לביתו.

ב-1932 נסעה אחותו גילה-פריידל לארץ ישראל כתיירת ל"מכביה", ונשארה בארץ לאחר שנישאה. ברל ביקש ממנה לפעול בארץ להסדרת אישור עליה. בראשית 1933, זמן קצר לאחר נישואיה ליצחק גרינברג, כתב אליהם:

*עליה ויצחק חביבים, שלום,
תסלחו לי יקירי שלא כתבתי לכם כל הזמן, פשוט לא חפצתי להפסיק את אושרכם, כי לא היה לי אמצעים
את מנוחתכם ללא צער. (ליליא-ה.ב.)
כן יקירי רצו לי מאוד, ולא קל הוא ביותר ללמוד (של חתונתכם) וללכת לנחת. אחר המצבים ודאי
שהיה כבר מאבד את עצמו לדעת אולם אני הנני טיפוס כפי עליה מכירה אותי, שמקבל את הכל
באהבה, ורק הודות לזה לא באתי צדיין לידי יאוש, ואני חושב צדיין אולי עוד ירחם, אולי עוד
אוועז. כן יקירי אני צדיין מחכה לתשובה כי תבוא הזמן האחרון (בצעתיד הקרוב). כשעליה כתבה
שהנכם יכולים לבקש בקשה על דרישה, (על דרישתי ופניויותי לעצמותי-ה.ב.), החלטתי שאולי מכם תוכל
לבוא לי צערה ואני מקשה יקירי אם יש באפשרותכם אולי תבישו צעורי בקשה לסרטיפיקט. אולי אם
יש בידיכם, אנא הבישו בקשה בעדי, שמה איצור בעבורכם, ובאמת אולי אביצו לארץ במיטב ימי, בעצה
שאני יכול לעבוד וליצור בארץ. הה, מי יתן ואוכל לעצמותי, כמה מאושר אהיה אז! כן יקירי, אף על פי
שרוצו אנכי, הנני מסוגל לעבודה. אני עוד צורך בבית בטאצ'קה (מריצה) ונספגן מסדר את צרכות
הפריטים מאחורי החלונות, ובכלל אני יכול לעבוד עבודות פנייות שונות, וכשאבוא לארץ עליכם בודאי
לשמח לא אפוא, כי אם אכנס ישר לקיבוץ. לכן חביבי אני מצתי את בקשתי לפניכם אנא דרשוני
אליכם, כי באם לא אז אני יורד במיטב ימי אלי בוכ. (צכשיו) במיטב ימי אני כותב מכתבים, ויותר
אין מקום לכתוביה. היו שלום".*

גילה פיש (גרינברג) פעלה בארץ, פנתה למשרדי הסוכנות בתל אביב ובחיפה, אך מאמציה לא נשאו פרי. בדור ההוא עדיין לא נעזרו בעורכי דין לכל נושא, ובעיקר לא לנושא של בניית הארץ. תביעות ותובענות לא היו טבועות בליבם של פשוטי העם מוהליון, אלה שהצטרפו בלהט ליבם למימוש הרעיון הציוני, והיוו את מיטב מניינה ובניינה של הארץ בשנות השלושים. "בקלוסובה היה קושי רב", כתב טבנקין ואחרים כתבו ברוח דומה. "מחצבה דווקא, ומקום מרוחק מן המרוחקים ביותר, על הגבול הרוסי. וזה עשה את קלוסובה לנקודת התבערה לתנועה כולה".

המנהיגים שהגיעו מהארץ לביקורים התפעלו מהתמסרותם של החלוצים הצעירים. הם נסעו לנאום ולהפיח אידיאות חלוציות בצעירים, אך כשהגיעה שעת אמת – נתגלו כגסי לב וציניים. נאומיהם חוצבי הלהבות הפכו לאפר כשראו מה עוללו האידיאות המהפכניות לצעירים שהתמסרו בכל ליבם. ההתלהבות שבאו להפיח הפכו לפיח כשהצטרפו להתמודד עם צעירים כמו ברל פיש, ובטוחני שלא היה היחיד. שלוש שנים עוד המשיך ברל פיש לקוות ולנסות, ובספטמבר 1939 שם קץ לחייו. שבוע לאחר מכן נפטר אביו משה בשברון לב בהורודץ, ושניהם קבורים בסטפין.

ברל פיש, אחיהם הצעיר של אמי מלכה ושל ליב פיש

***** הערות *****

1. שלמה קנטור מתוך חוברת לזכרו, ארכיון יגור, 2002.
2. בקובל שגשגו והתחזקו התנועות הציוניות עד השואה. אנטק, (יצחק צוקרמן), ממנהיגי "מרד גטו וורשה", החל את פעילותו הציונית כמדריך בקובל באמצע שנות השלושים. אנטק סיפר בזכרונותיו שכאשר נשלח לשם לארגן את הנוער לתנועת "החלוץ", גירשוהו המורים מתחומי בית הספר כדי שלא יסית את התלמידים לפעילות ציונית של "החלוץ" ולא יפגע בלימודיהם. אז הכריזו התלמידים שביתה, ודרשו לאפשר לו להיכנס לכיתות. הרשות ניתנה בתנאי שלכל כיתה שאנטק ייכנס יהיה נוכח המחנך ויפקח. וכך היה, ולאחר שמחנך כתה י'א התפעל ביותר מידיעותיו ואישיותו – הותר לו לבוא לגימנסיה באופן חופשי. לאחר מכן, כשקובל נמצאה תחת שלטון סובייטי, הגיע אנטק שוב לקובל לפעול במחתרת, ויציאתו החפוזה מבית הוריו בוילנה, היתה הפעם האחרונה שראה אותם. (אנטק צוקרמן "שבע השנים ההן" ע' 30-31).
3. ספר קובל, ע' 280.
4. ספר קלוסובה ע' 68.
5. ספר קלוסובה ע' 290.

